

УДК 025.4.036:004.65:025.343.1]-044.64

Наталія Зоріна,
науковий співробітник відділу наукового опрацювання документів і
організації каталогів ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського

База даних авторитетного файлу "Предметні заголовки" електронного каталогу ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського

У статті розглядається питання щодо створення бази даних авторитетного файлу тематичних предметних рубрик з питань освіти, педагогіки та психології електронного каталогу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, розкривається його значення для формування інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу, а також створення авторитетного файлу "Предметні заголовки".

Ключові слова: предметні рубрики, предметні заголовки, предметизація, електронні каталоги, авторитетні файли, авторитетні записи, бібліотеки, інформаційні ресурси.

Формування і розвиток повноцінного інформаційного ресурсу з питань освіти й науки є важливим завданням сучасної наукової бібліотеки. Науково-інформаційне забезпечення інноваційного розвитку освіти, науки, фахових потреб науковців і практиків освітньої галузі України, сприяння здійсненню наукових досліджень у галузі педагогіки та психології, упровадження у практику роботи навчальних закладів досягнень науки — головна мета діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського), яка за своїми функціями й завданнями є не тільки головною бібліотекою вітчизняної освітньої галузі, а й галузевим інформаційним, науково-методичним і координаційним центром. Зокрема, на шляху до реалізації поставленої мети пріоритетним і актуальним завданням є формування на її базі інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу (ІГР) з питань освіти, педагогіки та психології на засадах кооперування з провідними книгозбірнями мережі освітніх бібліотек [10].

У процесі формування електронних каталогів (ЕК) і баз даних (БД) у бібліотек виникає потреба в обміні інформацією — поширенні своїх бібліографічних записів (БЗ) і використанні інформації, нагромадженої іншими бібліотеками шляхом упровадження різних форм кооперативної співпраці. Розвиток корпоративних мереж, упровадження таких форм міжбібліотечної взаємодії, як створення зведених електронних каталогів, обмін бібліографічними базами даних, взаємне надання бібліотеками доступу до своїх інформаційних ресурсів потребують ведення автоматизованої каталогізації в єдиному форматі з дотриманням спільних для всіх правил каталогізування, зокрема використання нормативних, інструктивних і методичних матеріалів з питань індексування. Одним із головних показників якості масивів бібліографічної інформації, створених із використанням автоматизованих бібліотечних інформаційних систем (АБІС), є ступінь стандартизації під час формування основних полів бібліографічних записів (БЗ), у тому числі пошукових. В умовах кожної окремої бібліотеки питання стандартизації вирішується шляхом створення й використання низки довідників різної структури, що містять нормативну інформацію —

нормативних баз даних. На жаль, у різних книгозбірнях застосовується не тільки різне програмне забезпечення для ведення електронних каталогів (ІРБІС, УФД-Бібліотека, MARC-SQL та ін.), а й різні формати подання баз знань, необхідним елементом яких є різні мови індексування (мови класифікаційного типу, дискрипторні тощо), а також і різні методики змістовного опрацювання документів, що істотно впливає на ефективність обміну інформацією, ускладнює доступ до неї віддалених користувачів. Тому в процесі інтегрування інформаційних ресурсів різних бібліотек на корпоративних засадах виникає проблема уніфікування зазначених нормативних баз даних з метою забезпечення доступу до об'єднаних інформаційних ресурсів. У зв'язку з цим великого значення набуває уніфікація в предметизації, а саме: розроблення загальних принципів предметизації, удосконалення інформаційно-пошукової мови (ІПМ) предметизації й створення авторитетних файлів (АФ) предметних рубрик [2, 8, 15].

Питання предметизації документів і створення авторитетних файлів предметних рубрик в електронних каталогах в Україні та зарубіжних країнах досліджували В. Суворова [13], Ю. Селіванова [5, 11], В. Войскунський [11]; М. Чегринцев [14], Н. Стрішенець [12], А. Муктепавел [7], Т. Масхулія [5] та ін. Досвід бібліотек у створенні АФ предметних рубрик описано в джерелах [3, 5, 7, 9, 11, 14, 15]. Проблема уніфікації й стандартизації, авторитетного контролю в предметизації розглядається в працях Т. Масхулії [5, 6], І. Антоненко [1], Я. Юрченко [15] та ін. Історія авторитетного контролю досліджувалась у роботах В. Суворової [13], Н. Стрішенець [12], А. Муктепавел [7], С. Коваленко [4].

Створення галузевого авторитетного файлу предметних рубрик з питань освіти, педагогіки та психології, розпочате в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, є першою в Україні спробою вироблення такого інформаційного продукту і першим кроком на шляху до уніфікації в предметизації документів у процесі корпоративної взаємодії освітніх бібліотек. Ця робота проводилася фахівцями відділу наукового опрацювання документів і організації каталогів у ході виконання наукового дослідження за темою "Теоретичні та науково-практичні аспекти створення інтегрованого галу-

зевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського" (науковий керівник — кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського П. Рогова).

Актуальність роботи зумовлена необхідністю активізації формування ІГР з питань освіти, педагогіки та психології за рахунок упровадження кооперативних форм співпраці. Зокрема використання авторитетного файлу "Предметні заголовки" (АФ "ПЗ") у процесі формування ІГР сприятиме уніфікації у веденні записів в ЕК як у межах однієї бібліотеки, так і в умовах міжбібліотечної взаємодії, особливо кооперування діяльності бібліотек, створення зведених баз даних, обміну бібліографічними записами тощо.

Метою дослідження є формування бази даних авторитетного файлу "Предметні заголовки" для забезпечення максимальної точності, конкретності, чіткості в процесі предметизації документів, розкриття їх змісту, а також для досягнення максимальної ефективності тематичного пошуку (ТП) в електронних каталогах (базах даних).

Завданням цієї статті є висвітлення особливостей роботи у цьому напрямі, здійснюваної фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Упровадження інформаційних технологій у процес каталогізації документів значно розширює й спрощує можливості всіх видів пошуку, зокрема зростає актуальність предметного введення і знаходження інформації в ЕК. Автоматизація процесів каталогізації та можливість здійснювати у БД ТП призвела до необхідності смислового опрацювання документів, упровадження й використання інформаційно-пошукових мов (ІПМ) предметного типу [8—9]. Оперативність і повнота пошуку інформації залежить від якості формування пошукового образу документа (ПОД), адекватного відображення його змісту в інформаційно-пошуковій системі (ІПС).

Якість опрацювання документів має забезпечувати максимум можливостей ЕК для релевантного пошуку і виконання різних запитів, задоволення інформаційних потреб користувачів — зміст документа, знайденого в результаті цього, має відповідати змісту інформаційного запиту. А це означає, що зростають і вимоги до лінгвістичного забезпечення ІПС.

Електронна каталогізація, зберігаючи основні принципи традиційного опрацювання документів, надає більше можливостей для використання предметизаційної ІПМ. Це пов'язано з тим, що в електронному середовищі питання щодо обсягу та кількості термінів індексування втрачає свою актуальність. У машиничитних ІПС є можливість прив'язати документу більшу кількість предметних рубрик (ІР), що сприяє глибшому, точнішому, адекватнішому розкриттю його змісту. Кожна ІР є закінченою думкою й дає точну інформацію про документ, а їхній комплекс з усіма підзаголовками — можливість розкрити предмет багатогранно, що забезпечує точний результат і мінімум інформаційного шуму в процесі пошуку потрібної теми [9].

Мова ІР є ефективним засобом індексування й пошуку інформації лише за наявності єдиної системи предметизації і стандартизованого словника предметних рубрик, представленого в ЕК у формі авторитетного файлу.

Авторитетний файл предметних рубрик (АФ ІР) — це машиничитний список, що містить сукупність авторитетних, посилальних і довідкових записів, у яких представлено всю необхідну інформацію про точки доступу: їх усталена форма; варіантні форми; взаємозв'язки різних форм точок доступу між собою, кодована інформація про них і про запис загалом; примітки, що належать до точки доступу (наприклад, пояснення термінів, історичні довідки тощо); відомості про установу, яка відповідає за складання запису) то-

що. АФ ІР дає можливість проводити глибокий і результативний пошук в ЕК, забезпечує його повноту та точність і використовується як контролюючий словник в організації тематичного доступу до БЗ документів.

Оскільки процес предметизації є досить суб'єктивним, дотримання загальних правил і проходження визначених етапів стають обов'язковими. Необхідність додержання принципу уніфікації заголовків бібліографічних записів спричинила виникнення спеціальної інформаційної технології її забезпечення. Такою технологією й став авторитетний/нормативний контроль. Він дає змогу:

- забезпечити якість наукового опрацювання документів;

- уніфікувати введення інформації, у результаті чого досягається одноманітність уведення, скорочується кількість помилок;

- зменшити суб'єктивні дії предметизатора;

- прискорити опрацювання документів, оскільки потрібні елементи беруться з авторитетного запису, а не уводяться кожного разу заново;

- здійснювати релевантний пошук у базах даних.

Основним типом запису в АФ "ПЗ" є авторитетний/нормативний запис (АЗ), представлений у машиничитній формі, що містить інформацію про прийняті (затверджені) заголовки предметних рубрик. Окрім прийнятого заголовка, до АЗ можуть бути включені варіантні форми заголовків, посилання, довідки, примітки каталогізатора, індекси УДК, ББК та інша додаткова інформація, що його характеризує, або авторитетний запис у цілому. Сукупність АЗ утворює авторитетний/нормативний файл.

АФ "ПЗ" має відповідати вимогам, які висуваються до всіх інформаційно-пошукових мов, а саме:

- повно і точно передавати зміст, а в разі необхідності — форму і призначення документів, відображених в ЕК;

- забезпечувати однозначність тлумачення термінів індексування;

- допускати багатогранне індексування;

- допускати внесення змін (доповнень і виправлень);

- забезпечувати достатню простоту й зручність індексування, інформаційного пошуку і ведення ЕК;

- відобразити сучасний стан терміносистеми у галузі освіти, педагогіки, психології та суміжних дисциплін.

Підготовчим етапом формування бази даних авторитетного файлу "Предметні заголовки" у САБ "ІРБІС64" ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського було розроблення фахівцями відділу наукового опрацювання документів і організації каталогів методичних рекомендацій "Предметизація документів з питань освіти, педагогіки та психології", праця над якими продовжувалася протягом 2009—2012 рр. На базі цих рекомендацій у 2013 р. було підготовлено практичний посібник з однойменною назвою, де викладено основні теоретичні та практичні засади ручної й автоматизованої предметизації різних типів і видів документів на різних носіях інформації, а також розглянуто специфічні особливості предметизації документів у галузевому аспекті. Невід'ємною і надзвичайно важливою складовою документа є "Словник предметних заголовків". Це перша спроба створення вітчизняного галузевого українського словника для предметизації документів з питань освіти, педагогіки, психології та суміжних галузей знань, у якому зібрані терміни зазначеної тематики і на основі якого можна здійснювати індексування документів для організації електронних каталогів і пошуку необхідної інформації. Словник є базовим для формування авторитетного файлу "ПЗ" ЕК ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Наступним кроком до створення АФ "ПЗ" стало розроблення у 2012 р. інструкції "Формування бази даних автори-

тетного файлу "Предметні заголовки" електронного каталогу ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського", що регламентує технологічний процес формування бази даних АФ "Предметні заголовки" у режимі автоматизованого опрацювання документів для організації електронного каталогу. В інструкції детально описано технологію формування АЗ, визначено список необхідних полів і підполів, розкрито їхній зміст, а також описано технологію редагування АЗ. Зокрема, у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського за визначеною технологією окремо створюються авторитетні записи для тематичних предметних рубрик у БД "Предметні заголовки", а також для предметних рубрик, присвячених особам і організаціям у відповідних БД: АФ "Індивідуальні автори", АФ "Колективні автори".

У машиночитних ІПС, зокрема у САБ "ІРБІС", авторитетні записи предметних рубрик, окрім основного прийнятого заголовку ПР (з підзаголовками або без них) містять посилання й довідки, в яких зазначаються неприйняті форми предметних заголовків, а також зв'язані предметні рубрики різних видів ("Предметна рубрика", "Ім'я особи", "Назва організації") з посиланнями на основну прийнятну форму заголовка ПР; інформаційні примітки, індекси УДК і ББК та інша інформація, що характеризує зазначену рубрику.

Для уникнення невиправданого збільшення обсягу БД, підвищення рівня уніфікування й зменшення інформаційного шуму було ухвалено методичне рішення щодо створення у БД АФ "ПЗ" переважно однорівневих записів без використання тематичних, географічних, хронологічних і формальних підзаголовків. Підполя "Тематичний підзаголовок", "Географічний підзаголовок", "Хронологічний підзаголовок" і "Формальний підзаголовок" заповнюються каталогізатором безпосередньо під час опрацювання документів із використанням відповідних словників у процесі формування ПР після уведення предметного заголовка через *AUTHORITY-файл*. Авторитетні записи в БД АФ "ПЗ" створюються винятково з використанням *"Словника предметних заголовків"*, українською мовою, з дотриманням норм сучасної орфографії.

Уся інформація щодо предметного заголовка вводиться у відповідні поля і підполя авторитетного запису. Заголовок тематичної предметної рубрики зазначається в полі 210: *"Основна (уніфікована) предметна рубрика"*. Якщо предметний заголовок, на який формується АЗ в АФ "ПЗ", має варіантні форми (інші форми написання, синоніми, інвертовану форму, аббревіатуру тощо), АЗ створюється тільки для прийнятого ПЗ. Усі інші варіантні форми ПЗ вважаються неприйнятими і не можуть бути заголовками інших АЗ. Неприйняті ПЗ відображаються в полі 410: *"Посилання 'див.'"*. Самостійні АЗ в АФ "ПЗ" для варіантних (неприйнятних) форм ПЗ не створюються. Таким чином, використання АФ "ПЗ" дає змогу вирішити такі проблеми, як усунення синонімії, омонімії, полісемії.

До прийнятого ПЗ, зазначеного в полі 210: *"Основна (уніфікована) предметна рубрика"*, зазначаються також пов'язані ПЗ, до яких робляться посилання в полі 550: *"Посилання 'див. також' (Предметна рубрика)"*. Для кожного із пов'язаних прийнятих ПЗ потрібен самостійний авторитетний запис у БД АФ "ПЗ". Після збереження запису вся інформація з поля 550: *"Посилання 'див. також' (Предметна рубрика)"* автоматично переноситься в поле 510: *"Посилання 'див. також' (Зв'язані основні предметні рубрики)"*, а поле 550 знищується. Надалі інформація щодо пов'язаних прийнятих ПЗ відображається в полі 510.

Для точнішого пояснення зв'язку між основним прийнятим ПЗ у полі 210 і пов'язаними прийнятими ПЗ у полях 550 (510), якщо посилання *"див. також"* не розкриває зв'язок між предметними заголовками в АЗ достатньо

повно, використовується поле 305: *"Текстова посилальна примітка 'Див. також'"*:

— для зазначення ієрархічних зв'язків між основним і пов'язаними ПЗ;

— для зазначення зв'язків між ПЗ, якщо пов'язані ПЗ не мають чітко визначених ієрархічних відносин з основним прийнятим ПЗ;

— якщо до основного ПЗ є одночасно кілька видів посилань *"див. також"*;

— у випадку зміни термінології, наприклад, коли прийнятий заголовок з певного часу не використовується як застарілий, а вживається інший, сучасніший.

У поле 300 *"Інформаційна примітка"* записується будь-яка інформація щодо заголовка: історична довідка; пояснення значення терміна тощо, вона відображається в повному АЗ і може бути використана каталогізатором як допомога в процесі визначення ПР.

Крім того, авторитетний запис містить відомості:

— про установу, відповідальну за складання запису — у полі 801 *"Джерело складання запису"*;

— про дати складання або редагування АЗ і особистий код каталогізатора — у полі 907 *"Систематизатор, дата"*.

Інші поля визначено як факультативні для заповнення.

У процесі предметизації документів для того, щоб ввести предметний заголовок, потрібно скористатися підполем *"Введення через AUTHORITY-файл"* у полі 606 *"Предметна рубрика"*. Таким чином, повний авторитетний запис на тематичну предметну рубрику, який відкривається каталогізатором, має такий вигляд і містить (рис.):

— прийнятий предметний заголовок;

— варіантні (неприйняті) ПЗ, від яких до прийнятого ПЗ робляться посилання *"див."*;

— пов'язані прийняті ПЗ, до яких від прийнятого ПЗ робляться посилання *"див. також"*;

— довідкову інформацію та примітки щодо прийнятого заголовка.

Рис. Авторитетний запис повністю

У процесі роботи над *"Методичними рекомендаціями"* та *"Інструкцією"* у 2012 р. в експериментальному режимі було розпочато створення авторитетних записів у БД АФ

"Предметні заголовки" ЕК ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з метою опробування технології формування АЗ і з'ясування нюансів процесу й проблемних моментів, а з 2013 р. уже в робочому режимі з використанням відредагованого "Словника предметних заголовків", а також відбулося редагування раніше зроблених АЗ. Станом на 01.10.2013 р. оформлено 28 повноцінних авторитетних записів з відповідними посиланнями і довідковою інформацією, а ще 40 заголовків, які сформувались у результаті посилань від прийнятих ПЗ, потребують доопрацювання й створення самостійних записів.

Проблеми, що виникли під час формування АФ "ПЗ", переважно пов'язані з можливостями програмного забезпечення "ІРБІС" і мають суто технічний характер. Наприклад, для формування посилань "див. також" (поле 550) від основного прийнятого ПЗ до пов'язаного прийнятого ПЗ у вбудованому словнику передбачені значення лише для ієрархічних відносин типу "вужче/ширше поняття" (h/g). Якщо пов'язані прийняті ПЗ не мають чітко виражених ієрархічних відносин з основним ПЗ, але близькі за тематикою до основного ПЗ або мають асоціативний характер, спеціальні позначки для них відсутні. У таких випадках доводиться використовувати одну з уже зазначених позначок (що є не дуже коректним), а в полі 305 записувати уточнювальні пояснення до цих посилань.

На жаль, у САБ "ІРБІС" не передбачено встановлення зв'язків між основним ПЗ (поле 210) і словником "Персоналії", базами даних АФ "Індивідуальні автори", АФ "Коллективні автори", які б давали можливість робити посилання від основного ПЗ безпосередньо на відповідний запис в АФ "ІА", АФ "КА", "Персоналіях".

Висновки і перспективи. Розвиток корпоративних мереж, упровадження таких форм міжбібліотечної взаємодії, як створення зведених електронних каталогів, обмін бібліографічними базами даних, взаємне надання бібліотеками доступу до своїх інформаційних ресурсів потребують ведення автоматизованої каталогізації в єдиному форматі з дотриманням спільних для всіх правил каталогізування, зокрема використання нормативних, інструктивних і методичних матеріалів з питань індексування.

Мова ІР є ефективним засобом індексування й пошуку інформації лише за наявності єдиної системи предметизації та стандартизованого словника (авторитетного файлу) ІР. Авторитетний файл предметних рубрик підтримує уніфікацію в предметизації, дає можливість здійснювати глибокий і результативний пошук в ЕК, гарантує його повноту й точність і використовується як контролюючий словник в організації тематичного доступу до БЗ документів.

Для забезпечення цього технологічного процесу вперше в Україні розпочато роботу зі створення авторитетного файлу "Предметні заголовки" з питань освіти, педагогіки і психології, що сприятиме уніфікації ведення записів в ЕК як у межах однієї бібліотеки, так і в умовах міжбібліотечної взаємодії, особливо в кооперуванні їхньої діяльності, формуванні зведених баз даних, обміні бібліографічними записами тощо; забезпечить найбільш поширений вид пошуку за назвою предмета. Створення машиночитного уніфікованого списку ПЗ уможливить значне поліпшення якості та ефективності автоматизованого опрацювання документів і рівня бібліографічного обслуговування користувачів.

У подальшому планується продовжувати роботу з формування бази даних АФ "ПЗ"; поступово впроваджувати використання авторитетних записів у процес предметизації документів не тільки у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, а й в усіх освітянських бібліотеках України.

Список використаних джерел

1. Антоненко І. П. Авторитетний контроль бібліографічних записів / Антоненко Ірина Петрівна // Бібліотечний вісник. — 1995. — № 4. — Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/articles/1999/95aipkbz.html>. — Назва з екрана. — Дата доступу 01.10.2013.
2. Бардієр К. В. Засоби підтримки лінгвістичного забезпечення електронних каталогів бібліотек / К. В. Бардієр // Реєстрація, зберігання і оброблення даних. — 2002. — Т. 4, № 2. — С. 104—113. — Режим доступу: www.ipri.kiev.ua. — Назва з екрана. — Дата доступу 01.10.2013.
3. Технология построения авторитетного файла предметных рубрик в ИНИОН РАН / С. К. Виленская [и др.]. — Режим доступа: www.librar.org.ua/sections_load.php?s=libraries&id=4011. — Загл. с экрана. — Дата доступа 01.10.2013.
4. Коваленко С. Г. Створення авторитетного файлу "Коллективный автор" на базі АБІС "ІРБІС" для електронного каталогу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / Коваленко Світлана Георгіївна, Гаврилюк Раїса Павлівна // Інформаційні технології і засоби навчання. — 2009. — № 2. — Режим доступу: <http://www.journal.iitta.gov.ua>. — Назва з екрана. — Дата доступу 01.10.2013.
5. Масхуля Т. Л. Организация авторитетного/нормативного контроля в электронных каталогах с использованием авторитетных/нормативных файлов национальных библиографирующих учреждений / Масхуля Т. Л., Селиванова Ю. Г. — Режим доступа: www.ruslibnet.ru/publ/190499/96.html. — Загл. с экрана. — Дата доступа 01.10.2013.
6. Масхуля Т. Л. Стандартизация и кооперация / Татьяна Масхуля, Юлия Селиванова // Библиотечное дело. — 2004. — № 6 — С. 18—21. — Режим доступа: <http://www.bibliograf.ru/issues/2004/6/25/44/87>. — Загл. с экрана. — Дата доступа 01.10.2013.
7. Муктепавел А. В. Авторитетные файлы предметных рубрик в условиях автоматизированной каталогизации: проблемы создания и ведения / Муктепавел Айяна Вольдемаровна. — Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/avtoritetnyye-faily-predmetnykh-rubrik-v-usloviyakh-avtomatizirovannoi-katalogizatsii-problem#ixzz2TLGFY3V>. — Загл. с экрана. — Дата доступа 01.10.2013.
8. Подошова Н. В. Значения лінгвістичного забезпечення автоматизованих інформаційно-бібліотечних систем та проблеми уніфікації ІПМ для розвитку корпоративної каталогізації / Н. В. Подошова // Актуальні питання каталогізації в умовах впровадження нових інформаційних технологій : матеріали наук.-практ. семінарів / Держ. закл. "Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка". — Х., 2011. — С. 42—49. — Режим доступу: <http://korolenko.kharkov.com/94.pdf>. — Назва з екрана. — Дата доступу 01.10.2013.
9. Подошова Н. В. Авторитетный/нормативный файл предметных рубрик как основное средство тематического поиска в электронном каталоге ХГНБ им. В. Г. Короленко / Н. В. Подошова, В. Ю. Гарькавец // Актуальні питання каталогізації в умовах впровадження нових інформаційних технологій : матеріали наук.-практ. семінарів / Держ. закл. "Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка". — Х., 2011. — С. 36—42. — Режим доступу: <http://korolenko.kharkov.com/94.pdf>. — Назва з екрана. — Дата доступу 01.10.2013.
10. Розова П. І. Формування всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: стан і шляхи розвитку / П. І. Розова // Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського — 2010. — Вип. 2 : Всеукраїнський інформаційний ресурс з питань психолого-педагогічної науки і освіти: сучасний стан та шляхи розвитку. — С. 10—27.
11. Селиванова Ю. Г. Проблемы создания национального авторитетного файла предметных рубрик в России / Селиванова Ю. Г., Войскунский В. Г. — Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea96/report/DOC1/58.html>. — Загл. с экрана. — Дата доступа 01.10.2013.

12. Стрішенець Н. В. Поняття предметних рубрик в американському бібліотекознавстві / Н. Стрішенець // Бібліотечна планета. — 2010. — № 2. — С. 12—16.
13. Суворова В. П. От манускрипта — к национальному файлу / Валентина Суворова // Библиотечное дело. — 2003. — № 9. — С. 29—33.
14. Чегринець М. М. Формування авторитетного файлу предметних рубрик як тематичного навігатора електронного каталогу ХДНБ ім. В. Г. Короленка / М. М. Чегринець // Актуальні питання каталогізації в умовах впровадження нових інформаційних технологій : матеріали наук.-практ. семінарів / Держ. закл. "Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка". — Х., 2011. — С. 29—36 ; Режим доступу: <http://korolenko.kharkov.com/94.pdf> — Назва з екрана. — Дата доступу 01.10.2013.
15. Юрченко Я. Г. Авторитетний контроль як важливіший елемент інтеграції / Юрченко Янина Геннадьевна. — Режим доступу: www.kemrsl.ru/documents/founds/vip2/vip2.5.htm. — Загл. с екрана. — Дата доступу 01.10.2013.

В статтє рассматривается вопрос создания базы данных авторитетного файла тематических предметных руб-

рик по вопросам образования, педагогики и психологии электронного каталога Государственной научно-педагогической библиотеки Украины имени В. А. Сухомлинского, раскрывается его значение для формирования интегрированного отраслевого информационного ресурса. Раскрывается технология создания авторитетного файла "Предметные заголовки".

The article is focused on the problem of creating a database of the authoritative file of thematic subject headings concerning education, pedagogy and psychology in the electronic catalogue at V. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine. The researcher reveals its importance as far as the formation of the integrated branch information resource is concerned. The author of the article highlights the technology of creating the authoritative file "Subject Headings."

Надійшла в редакцію 30 жовтня 2013 року

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 027.1:094(477) "16/17"

Віктор Соколов,
кандидат історичних наук, головний бібліотекар
Національної парламентської бібліотеки України

Книжкові зібрання козацької старшини наприкінці XVII—XVIII століття

Досліджуються історія формування, структура, коло читачів книжкових зібрань української козацької старшини наприкінці XVII—XVIII ст. Аналізуються особливості розвитку окремих книгозбірень різних представників козацької старшини, їхні особисті читацькі потреби та інтереси.

Ключові слова: Україна, XVII—XVIII ст., історія, козацька старшина, книга, книжкове зібрання, історія бібліотек, приватні бібліотеки.

Вивчення книжкових зібрань козацької старшини XVII—XVIII ст., незважаючи на появу численних наукових праць з історії культури, освіти, побуту козацтва, залишається актуальним не тільки тому, що відсутні всебічні узагальнюючі дослідження із запропонованої теми, а й тому, що не розкрито багато питань формування та розвитку окремих книгозбірень цього прошарку українського суспільства, зростаючий інтерес до духовного життя якого зумовлений як національними особливостями розвитку вітчизняної культури, так і тим, що інтелектуальні орієнтири цієї верстви багато в чому впливали на формування ментальності українського народу. Ще не розкриті питання комплектування, динаміки, місця та значення бібліотек козацької старшини у суспільному житті аналізованого періоду, функціонування книг з книгозбірень у тогочасному соціумі. Увагу дослідників С. Білокося, І. Борщака, С. Павленка, В. Ульяновського, В. Шевчука, Г. Шемана привертало, в першу чергу, бібліотеки видатних діячів-представників козацької старшини. Окремі аспекти стану книжкових зібрань різних представників козацької старшини аналізуються у працях О. Дзюби, П. Зленка, Я. Ісаєвича, І. Лісової, В. Седих (у співавторстві з М. Войновою) та ін. Дослідженню читацьких інтересів козаків та скла-

ду їхніх книгозбірень присвячені праці С. Абросимової, О. Апанович, І. Каганова та інших науковців.

Із часу виникнення писемності та поширення християнства духовне життя українського народу було постійно пов'язане з книгою. Розвиток освіти, книгодрукування на землях України та розповсюдження видань сприяли створенню і поширенню приватних бібліотек, зокрема серед духовенства та козацької старшини. У досліджуваний період (особливо у бурхливі на військові події XVII ст.) козаки, часто перебуваючи в походах, передавали книги церквам та монастирям на зберігання. Така традиція усталилась і надалі, коли козаки (особливо в ознаменування якоїсь події) вже за звичаєм передавали, дарували, заповідали книги церквам та монастирям, першопочатковий книжковий фонд яких можна розглядати як своєрідне відображення козацьких бібліотек [9, с. 20—21]. За підрахунками Д. Яворницького у володіннях запорізьких козаків існувало 60 церков, які мали книжкові зібрання [48, с. 217]. До "читацької палітри" козаків до 40-х років XVII ст. входили книги суто релігійного змісту: євангелія, акафісти, мінеї, служебники, псалтирі, требники, тріоди та ін. [9, с. 21]. Про релігійність козаків, яка була відмінною рисою їхнього характеру, свідчать маргіналії на стародруках XVII—XVIII ст. Іноді